

Maurus Reinkowski, *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*, Çeviren: Çiğdem Canan Dikmen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, 351 shf., ISBN: 9789750840609.

Maurus Reinkowski'nin kaleme aldığı bu kitap, 19. yüzyıl Osmanlı Tanzimat'ını merkeze alarak İskodra ve Cebel-i Lübnan örneklerini irdelemektedir. Basel Üniversitesi'nde İslam Bilimleri Semineri profesörü olarak görev yapan Maurus Reinkowski, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz sahasının yakın tarihi ile milliyetçilik, azınlık rejimi, Güneydoğu Avrupa'da İslam ve din değiştirme alanlarında çalışmaktadır. Bu kitap esasen 2002 yılında Bamberg Otto-Friedrich Üniversitesi tarafından yazarın doçentlik tezi olarak kabul edilmiştir. 2004'te Hans-Löwel Vakfı'nın Yeni Yetişen Bambergli Bilim İnsanları İçin Bilim Ödülü'ne layık görülen çalışmanın özgün adı ise: *Die Dinge der Ordnung Eine vergleichende Untersuchung über die osmanische Reformpolitik im 19. Jahrhundert*'tir (Düzenin Şeyleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması).¹ Kitabın ismine bakıldığında akıllara, Fransız düşünür Michel Foucault'un 1966 yılında kaleme aldığı "Şeyler için Kelimeler"² isimli kitabı gelmektedir. Ancak Reinkowski, Foucault'un tezlerinin genel olarak yaygınlaşmış olduğunun kabulünden başka açıkça kendi kitabının Foucault'un kitabına bir borcu olmadığını söyler. Sadece ismen bir benzerlik söz konusudur. Maurus Reinkowski'nin ele aldığımız bu kitabı, 2012 yılında Çiğdem Canan Dikmen tarafından esas metin temel alınarak Türkçeye çevrilmiştir.

Reinkowski Şubat 2018 tarihinde bahse konu kitap üzerine verdiği bir röportajda, 2018 yılından sonra da Tanzimat'ın modern Türk tarihi çerçevesinde üzerinde çokça durulacak bir kavram olduğuna işaret etmiştir. Yazara göre bunun ilk sebebi, son yıllarda imparatorluk olgusuna yönelik çalışmaların popülerlik kazanması, diğer sebebi ise; Tanzimat'ın, Türkiye'deki güncel kimlik politikalarının bir parçası olmasıdır.³ Değerlendirmeye tabi tuttuğumuz eser öngörülen bu tartışmaların tarihi akışına katkı sağlama iddiasındadır.

Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri isimli bu kitap, belgeler ve biyografik verileri de içeren yirmi başlık altında oluşturulmuştur. Yaklaşımlar başlığı altında vücut bulan giriş bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat ile başlattığı yenileşme hareketlerine değinilir. Yazara göre imparatorluk, Tanzimat çerçevesinde topraklarının münferit kısımlarını birörnek hale getirme faaliyetine girişmiştir. Bu girişim kapsamında oluşan siyasi teamüller ve siyasi terminoloji ise kitabın esas konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Tanzimat Dönemi'nde, Kuzey Arnavutluk'ta

¹ Maurus Reinkowski, *Die Dinge der Ordnung Eine vergleichende Untersuchung über die osmanische Reformpolitik im 19. Jahrhundert*, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, Münih 2005.

² Michel Foucault, *Les Mots a les Choses: Une Archeologie des Sciences Humaines*, Editions Gallimard, 1966 (Türkçe çevirisi: Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 1994).

³ Anna Vakali, "Maurus Reinkowski İle "Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri" Üzerine, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 290 (Şubat 2018) s. 50-56.

İşkodra ile Orta Lübnan'da Cebel-i Lübnan bölgeleri, yazarın ele aldığı ve karşılaştırmaya tabi tuttuğu iki örnek olarak araştırmanın ana malzemesini ihtiva etmektedir. Reinkowski'ye göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi bölgelerinin ve vasallıklarının yanında periferileri de mevcuttu. Kuzey Afrika'nın Akdeniz kıyısındaki bölgeleri, ya da Arap Yarımadası'nın kontrolü neredeyse imkânsız olan çöl bölgeleri 'imparatorluğun dış periferileri' idi. Buna göre, imparatorluğun hâkimiyet bölgesi dâhilinde de bulunabilen ulaşımı zor, tarıma elverişsiz, çoğunlukla toplum yapısı kabile düzenine dayanan bölgeleri ise Reinkowski tarafından 'dış periferi' olarak adlandırılmıştı. Bu tanımlama doğrultusunda ele alınan İşkodra ve Cebel-i Lübnan yazar tarafından birer iç periferi olarak kabul edilmiştir. Bu iki bölgeye Tanzimat *düzeni* kapsamında merkezden giden *şeyleri* karşılaştırmak ve sonuçlarını aktarmak ise bu araştırmanın ana problemiği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitabın ilk iki başlığı altında, çalışmanın genel amacı, usulü ile Tanzimat ve ilgili kavramlar hakkında genel bilgiler verilmektedir. İlgili bölümlerde göze çarpan asıl iddia; Osmanlı İmparatorluğu'nun araştırmaya konu edilen yüzyıldaki (19. yy) devlet karakterinin imparatorluk karakterinden giderek daha baskın bir hale geldiğidir. Bu tespitin bir sonucu olarak da Osmanlı devlet retoriğinde Tanzimat; merkezileştirilmiş, standartlaştırılmış ve birörnek hale getirilmiş devlet kurma girişimi anlamına gelmektedir. Bir diğer iddia ise Osmanlı ile Avrupa ilişkisidir. Yazar bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile ilişkilerinin giderek arttığını; ancak aynı zamanda da imparatorluğun Avrupa'ya bağımlı hale geldiğini söyler. Böylece Avrupa'ya göre bir periferi haline gelmiş olan Osmanlı devleti, kendi periferileri karşısında da bir merkeze dönüşmüştür.

Eserin üçüncü başlığı Cebel-i Lübnan'ın, dördüncü başlığı da İşkodra ve Kuzey Arnavutluk'un etnografik değerlendirmesi ile buralardaki Osmanlı Tanzimat uygulamalarını içermektedir. Her iki bölgenin de en belirgin özelliklerinin başında etnik-mezhebi grupların veya kabilelerin çokluğu gelir. 19. yüzyılda Cebel-i Lübnan'ın en büyük cemaati, Roma kilisesine bağlı olan Marunilerdir. Tıpkı bunlar gibi savaşçı ve çiftçi bir grup olan Dürziler ise ikinci büyük cemaati oluşturuyorlardı. 17. yüzyılın sonunda Rum Ortodoks kilisesinden ayrılmış olan ve bu yüzden heterodoks olarak adlandırılan Katolik Rumlar ise bölgenin üçüncü büyük cemaatidir. Metâvile olarak bilinen Şii gruplarla Rum Ortodokslar ve Sünni Müslümanlar da Cebel-i Lübnan'daki diğer cemaatleri oluşturuyorlardı. Diğer taraftan 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı idaresine geçen Kuzey Arnavutluk'un nüfus dağılımına bakıldığında, ovalarla şehirlerde baskın bir Müslüman nüfus görülmektedir. Buna karşın ulaşımı zor olan dağlık bölgelerde Hristiyanlık baskın unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Yazara göre Kuzey Arnavutluk'taki 30'a yakın kabilenin günlük yaşamlarında Hristiyanlık veya İslamiyet'in getirdiği kurallardan ziyade; kabilelerin kendi örf ve adet hukukları egemendi. Bu kabileler arasında öne çıkan grup ise Katolik bir kabile olan Mirditlerdir. Ayrıca Hoti, Kuci, Piperi ve Klimenti kabileleri de bölgenin başlıca kabileleri arasında sayılmaktadır. Reinkowski'ye göre Cebel-i Lübnan'daki veya Kuzey Arnavutluk'taki bu topluluklar

için uygulanan Tanzimat politikaları 1870'li yılların başından itibaren bir değişime uğramıştır. Örneğin 1840 ve 1850'li yıllarda “öteden beri devlete bağlılıklarıyla” Osmanlı yazışmalarında övülen Mirditler, bu tarihten sonra ise “öteden beri vahşi ve medeniyetsiz” bir grup olarak anılmaya başlanmışlardır. Yazar, bu örneklerle Tanzimat'ın tek bir tanıma sığdırılmış genel politikalar bütünü olmadığını; aksine değişen uygulamaları içerisinde barındırdığını iddia etmiştir.

Beşinci bölümde ise iki eyalette uygulanan Tanzimat politikalarının benzerlikleri ve farklılıklarını sıralayan Reinkowski, iki bölgenin karşılaştırılmasına dayanan metodolojinin zorluklarına da değinmeyi ihmal etmemiştir. Bölgesel karşılaştırmanın bir sonuç sağlamaktan uzak olduğu yazar tarafından dile getirilmiş olsa da bu tür metodolojinin Osmanlı çalışmaları için gerekliliği de muhakkaktır. Altıncı bölüm Osmanlı Tanzimat politikaları çerçevesinde kabile siyasetini ve etnik olarak bu kabilelerin nasıl himaye edildiklerini anlatmaktadır. Devlet, kabileleri manipüle edip denetim altına alma siyaseti gütmüş ve bu siyaseti de genelde kabilelere uyguladığı istimalet ve kabileler arasında etnik himaye sağlama politikalarıyla gerçekleştirmiştir. Kitabın yedi ila on ikinci bölümleri ise örnek vakaları vermektedir. Bu bölümlerde Kuzey Arnavutluk'taki kabileler ve bunlara yönelik istimalet politikaları, bölgede Osmanlı politikasının değişime uğramasının sebepleri ve Tanzimat'ı bu eyalette hayata geçirme denemeleri üzerinde durulmaktadır. Diğer yandan Tanzimat'ın önemli iki paşası olan; Fuad Paşa'nın Cebel-i Lübnan'daki ve Ahmet Cevdet Efendi'nin İşkodra'daki yönetim biçimleri gözden geçirilmektedir. Örneklemelemin devamında Cebel-i Lübnan'daki mezhepçilik ele alınmış ve bu bağlamda önemli bir konu olan yerel meclislere değinilmiştir. 1867 tarihli Osmanlı nizamnamesi vilayetlerin Tanzimat usullerine göre düzenlenmesini amaçlıyordu. Bu doğrultuda, bölgesel düzeyde ayan meclislerinin kurulması öngörülmüştü. Bu meclisler mezhep guruplarına göre düzenlenecek, başta vergi düzeni olmak üzere kendi bölgesel kararlarını alabileceklerdi. Reinkowski, yerel meclisler ve vekillikler konusunu Tanzimat'ın önemli politik uygulamaları olarak ele almış ve bu oluşumların demokratik yönetimin temeli olarak değerlendirilemeyecekleri sonucuna varmıştır. 13. ve 14. bölümler, Tanzimat Osmanlısının kurumsal terminolojisi ve Tanzimat düzenlemelerinin kavramlarını irdelemektedir. Reinkowski'ye göre Osmanlı siyasi terminolojisi sadece Avrupa'ya özgü çok sayıda siyasi kavramı özümsemekle kalmamış, aynı zamanda yaratıcı bir biçimde bu kavramların şeklini değiştirerek kendine mal etmiştir.

Ele alınan meselelerin nihayetinde Reinkowski bir özet ile bir son değerlendirme bölümü kaleme almıştır (15. ve 16. bölümler). Bu bölümlerde; iki bölgedeki Tanzimat uygulamaları özetlenmiş ve ardından son değerlendirme bölümüne geçilmiştir. Reinkowski bu araştırmayı yapma sebebini kendi sözleriyle şöyle ifade etmiştir: *Bu araştırma, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun, yeni oluşan milliyetçilik, çöken millet sistemi, başlayan modernleşme hareketleri, periferilerde merkezileşme ve Tanzimat'ın hayata geçirilip kabul ettirilmesi gibi, görünürde çok bildik ve yeterince tartışılmış görüşülerin daha derinlemesine araştırıldıklarında kesinliklerini yitirdikleri yolundaki rabatsız edici bir gözlemden yola çıkmıştır.* İşte bu noktadan hareketle kitap İşkodra ve Cebel-i

Lübnan'ın birer iç periferi olarak Tanzimat uygulamalarıyla şekillendirilmesini analiz etmiştir.

Kitapta kullanılan kaynaklara baktığımızda, daha çok Babıâli Evrak Odası, Sadâret Evrakı ve defterleri ile çeşitli iradelerin birincil kaynak olarak ele alındığını görürüz. Reinkowski 17. bölümde, kullandığı belgelere dair bir dizin vermiş, 18. bölümde bazı belgelerin günümüz Türkçesine transkripsiyonlarını aktarmıştır. 19. bölümde paylaştığı biyografik veriler ise konunun uzağındaki araştırmacılar için çok faydalıdır. Bu veriler arasında bölge valilerinin ve fevkalade komiserlerinin kronolojik listeleri ve kısa tasvirleri bulunmaktadır. Kitabın sonuna kaynakça ve dizin eklenmesi de ihmal edilmemiştir.

Maurus Reinkowski'nin 2012 yılında Türkçeye çevrilen *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri* isimli bu kitabı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat çerçevesinde uyguladığı yenileşme/değişim/modernleşme politikalarını ele almaktadır. Ele alınan bu mesele çerçevesinde; Kuzey Arnavutluk'taki İşkodra ve Orta Lübnan'daki Cebel-i Lübnan irdeleme konusu yapılarak karşılaştırmalı bir tarih araştırması hedeflenmiştir. Titiz bir akademik usul çerçevesinde ele alındığı görünen bu araştırma, ayrıntılı ön bilgilendirmeleri ve kullandığı kaynaklar ile tarih çalışmaları açısından göz önünde bulundurulması gereken bir çalışmadır. Öte yandan çalışmanın içerisinde yazar "her ne kadar bu çalışmada kurumların ve uygulamaların oluşumuna dair sorunlardan kaçınıldığı..." belirtse de; Osmanlı'nın uyguladığı Tanzimat politikalarının yerel düzeydeki tepkilerine yeterince değinilmemiştir. Kitapta, Tanzimat düzenine ait şeylerin merkezden taşraya ulaştığı detaylı bir biçimde incelenirken bu şeylerin iç periferide hangi ölçüde ve hangi yollarla yerelleştiği gözden kaçırılmıştır. Ancak bu hususların çalışmanın ana eksenini oluşturmaması kitabın metodolojik açıdan Osmanlı tarih yazımına olan etkisini de azaltmamaktadır. Yazar bu çalışmayı yapma amacını; "başta Güneydoğu Avrupa ve Arap dünyası olmak üzere Osmanlı bölgeleri hakkındaki karşılaştırmalı araştırmaların teşvikine katkıda bulunmak" olarak aktarmıştır ve bu yöntem kitapta detaylı bir biçimde uygulanmıştır.

Özer Chatıp*

* Doktora öğrencisi, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD*, 35620, Balatçık, Çiğli - İzmir/Türkiye, ozerchatip@gmail.com